

A BAJÓTI RÓMAI EZÜSTPÉNZLELET ÉS TANULSÁGAI

(TRAIANUS DECIUS ÉS TREBONIANUS GALLUS PÉNZVERÉSE
VIMINACIUMBAN.)

Az 1918. év tavaszán Bajót község határában bronzedényben elrejtett római ezüstpénzekből álló, zárt éremlelet került napvilágra. Bottlik Ferenc találta földjén szántás közben.

E község, amely Esztergom vármegye hasonló nevű járásában fekszik, közel esik ahhoz a fontos római útvonalhoz, amely egykor Aquincumot Brigetioval kötötte össze.

A lelet száztizennégy denárból és százhusz antoninianusból, összesen tehát kétszázharmincnégy darab ezüstpénzből áll, s ezt egykori tulajdonosa épen ránk maradt bronzedényben rejtette el. A mellékelt 1. ábrán látható ez a kiszélesedő öböllel és keskenyedő nyakkal ellátott, arányos formájú edény.¹ Egész felületét szép, sötétzöld patina vonja be.

A bronzedény — az öblén található kis hibától eltekintve — hazánkban e kornak legszebben fennmaradt bronztárgyai közé tartozik. Technikai jellegzetesége, hogy a száj pereme vízszintes síkban pár centiméterre visszahajlik. Nyakán, közvetlenül pereme alatt, bemélyített vonal fut körül. Talpán koncentrikus kidudorodásokat látunk, aljának belső részén pedig az egykori öntésből visszamaradt kiemelkedések

1. ábra. A bajóti bronzedény.
Bronzegefäss von Bajót.

vehetők észre, amelyet az edény csiszolásánál nem tüntetett el a vascularius.

Azok a tanulmányok, amelyek az antik bronzművészegről szólnak, már nagyjából megvilágították a nevesebb itáliai bronzműves műhelyek tevékenységét és termékeik stílusát.² A Pannóniában talált bronzedények között is felismerhetők a különböző műhelyek termékei.³

Az idézett tanulmányok alapján edényünk határozott stíluskülönbséget mutat az itáliai műhelyek termékeivel szemben. Formája és technikai előállítására alapján az alsógermániai műhelyekből származottnak kell tekintenünk. Legközelebbi analógiáját láthatjuk Vjesnik, VII. (1903—1904) 122. l., 64. ábra, 10. sz. alatt. Az itt leírt példány csak annyiban eltérő a bajótitól, hogy ez az edény füllel van ellátva.

A lelet — amely teljes egészében jutott a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába — a következő császárok és családtagjaik pénzeit tartalmazza:

	Denarii	Antoniniani
Nero	1	—
Otho	1	—
Vespasianus	3	—
Domitianus	4	—
Traianus	3	—
Hadrianus	1	—
Sabina	2	—
Antoninus Pius	1	—
Faustina senior	2	—
Marcus Aurelius	4	—
Faustina iunior	1	—
Lucius Verus	1	—
Commodus	4	—
Septimius Severus	13	—
Iulia Domna	6	—
Caracalla	11	1
Geta	5	—
Macrinus	1	—
Elagabalus	16	2
Aquila Severa	1	—
Iulia Mæsa	2	—

	Denarii Antoniniani	
Severus Alexander	17	—
Iulia Mammæa	5	—
Maximinus Thrax	7	—
Gordianus Pius	2	60
Philippus pater	—	33
Otacilia Severa	—	1
Philippus filius	—	10
Traianus Decius	—	1
Herennia Etruscilla	—	2
Trebonianus Gallus	—	10
Összesen.....	114	120

A Trebonianus Gallusig (uralkodott Kr. u. 251—253) összefüggő, zárt sorozatot alkotó lelet legkorábbi darabja tehát Nero Cohen 45. szám alatt leírt denárja. A pénzforgalom megindulása Pannoniában tulajdonképpen Nerótól számítható. Ezt bizonyítják legnagyobb éremleleteink.

Így a bakony—szombathelyi⁴ (Veszprém m.), a mocsoládi⁵ (Baranya m.), a tiszanyagrévi⁶ (Jász-Nagykún-Szolnok m.), s végül a következőkben ismertetendő ezüstpénzlelet időrendben mindegyik Neroval kezdődik. A Zalahosszúfalun⁷ (Zala m.) talált bronzpénzek közül pedig Vespasianus darabjai a legrégebbiek.

A bajóti lelet ezüstpénzei általában véve igen jó fenntartásúak, kopás nyoma csak a korábbi példányokon észlelhető. Sőt az időrend szerinti utolsó veretek csak kevés ideig lehettek forgalomban, mert ú. n. verdefényűek.

A lelet részletes felsorolása, császárok szerint, kronológiai sorrendben, a következő:

NERO. (Kr. u. 54—68.)

1. Rv: AVGVSTVS GERMANICVS..... Coh. 45.⁸

OTHO. (Kr. u. 69.)

2. Rv: SECVRITAS PR..... Coh. 15.

VESPASIANUS. (Kr. u. 69—79.)

3. Rv: ANNONA AVG..... Coh. 28.

4. Rv: COS ITER TR POT (Aequitas). Coh. II.-
ből kimaradt!..... Coh. I. 31.

5. Rv: mint előbb (Pax). Coh. II.-ből kimaradt! Coh. I. 36.

DOMITIANUS. (Kr. u. 81—96.)

6. Rv : IMP XIII COS XIII CENS P P P .. Coh. 218.
 7. Rv : IMP XIII COS XIII CENS P P P .. Coh. 234.
 8. Rv : IMP XXI COS XVI CENS P P P Coh. 273.
 9. Rv : TR P COS VII DES VIII P P Coh. 564.

TRAIANUS. (Kr. u. 98—117.)

10. Rv : COS V P P SPQR OPTIMO PRINCIPI
 (Victoria) Coh. 76.
 11. Rv : mint előbb (Pax) Coh. 81.
 12. Rv : P M TR P COS II P P (Fortuna) Coh. 206.

HADRIANUS. (Kr. u. 117—138.)

13. Rv : COS III (Roma) Coh. 337.

SABINA. (Kr. u. 117—136.)

14. Rv : CONCORDIA AVG Coh. 3.
 15. Rv : mint előbb Coh. 12.

ANTONINUS PIUS. (Kr. u. 138—161.)

16. Rv : CONSECRATIO Coh. 164.

FAUSTINA MATER. (Kr. u. 138—141.)

17. Rv : AED DIV FAVSTINAE Coh. 1.
 18. Rv : CONSECRATIO Coh. 165.

MARCUS AURELIUS. (Kr. u. 161—180.)

19. Rv : COS II (Spes) Coh. 103.
 20. Rv : LIBERAL AVG V COS III Coh. 412.
 21. Rv : TR POT II COS II (Pallas) Coh. 607.
 22. Rv : mint előbb (Bonus Eventus) Coh. 613.

FAUSTINA IUNIOR. (Kr. u. 161—175.)

23. Rv : AVGVSTI PII FIL Coh. 31.

LUCIUS VERUS. (Kr. u. 161—163.)

24. Rv : TR P VII IMP III COS II (Victoria) Coh. 295.

COMMODUS. (Kr. u. 180—191.)

25. Rv: FOR RED — P M TR P X IMP VII
COS V P P Coh. 150.
26. Rv: LIB AVG. P M TR P XV COS VI .. Coh. 282.
27. Rv: TR P IIII IMP III COS II P P (Fortuna) . Coh. 770.
28. Rv: TR P VII IMP IIII COS III P P (Mars) Coh. 821.

SEPTIMIUS SEVERUS. (Kr. u. 193—211.)

29. Rv: ANNONAE AVG (Abundantia) Coh. 37.
30. Rv: ARAB ADIAB COS II P P (Victoria) Coh. 50.
31. Rv: BONI EVENTVS Coh. 67,
de az av. körirata IMP VII-tel végződik.
32. Rv: CONSECRATIO (sas) Coh. 84.
33. Rv: INDVLGENTIA AVGG — IN CARTH. Coh. 219.
34. Rv: PART MAX P M TR P IX (tropæum) ... Coh. 370.
35. Rv: P M TR P III COS II P P (Mars) ... Coh. 395.
36. Rv: P M TR P VIII COS III P P (Victoria) .. Coh. 454.
37. Rv: P M TR P XV COS III P P (Victoria) ... Coh. 485.
38. Rv: P M TR P XVII COS III P P (Salus) .. Coh. 531.
39. Rv: RESTITVTOR VRBIS (Roma)..... Coh. 606.
40. Rv: VICT PARTHICAE (Victoria)..... Coh. 741.
41. Rv: VICT PART MAX (Victoria) Coh. 744.

IULIA DOMNA. (Kr. u. 193—217.)

42. Rv: DIANA LVCIFERA Coh. 32. (2)⁹
43. Rv: IVNO REGINA Coh. 97.
44. Rv: MATER DEVM (Cybele) Coh. 123.
45. Rv: PIETAS PVBLICA Coh. 156.
46. Rv: SAECVLI FELICITAS (Isis)..... Coh. 174.

CARACALLA. (Kr. u. 196—217.)

Septimius Severus uralma idejében. (Kr. u. 196—211.)

47. Rv: FELICITAS AVGG Coh. 64.
48. Rv: PONTIF TR P VIII COS II (Salus) . Coh. 422.
49. Rv: PONTIF TR P X COS II (Mars) Coh. 431.
50. Rv: PONTIF TR P X COS II (a császár) Coh. 441.
51. Rv: PONTIF TR P XII COS III (Concordia). Coh. 485.
52. Rv: PRINCIPI IVENTVTIS Coh. 505.

53. Rv: VICT PART MAX (Victoria) Coh. 658.
 54. Rv: VOTA SVSCEPTA X (a császár) Coh. 688.
 Mint császár. (Kr. u. 211—218.)
 55. Rv: P M TR P XVII COS IIII P P (Iuppiter) Coh. 239.
 56. Rv: P M TR P XVIII COS IIII P P (Iuppiter) Coh. 342.
 57. Rv: P M TR P XVIII COS IIII P P
 (Aesculapius) Coh. 349. (2)

GETA. (Kr. u. 198—211.)

Septimius Severus uralma idejében. (Kr. u. 198—211.)

58. Rv: PONTIF COS II (genius) Coh. 114.
 59. Rv: PONTIF TR P II COS II (genius) ... Coh. 139.
 60. Rv: PRINC IVVENTVTIS Coh. 157.
 61. Rv: SECVRIT IMPERII Coh. 183.
 62. Rv: SPEI PERPETVAE Coh. 192.¹⁰

MACRINUS. (Kr. u. 217—218.)

63. Rv: PONTIF MAX TR P COS P P.... cf. Coh. 76,
 de Cohen a rv.-t COS nélkül írja le.

ELAGABALUS. (Kr. u. 218—222.)

64. Rv: ABVNDATIA AVG (csillaggal a jobb-
 oldali mezőben) Coh. 1.
 65. Rv: FIDES MILITVM Coh. 39.
 66. Rv: FORTVNAE REDVCI cf. Coh. 50,
 de itt az av. körirata IMP ANTONI-
 NUS PIVS AVG.
 67. Rv: INVICTVS SACERDOS AVG (csillaggal
 a baloldali mezőben) Coh. 60.
 68. Rv: LIBERTAS AVG (csillaggal a baloldali
 mezőben)..... Coh. 92.
 69. Rv: LIBERALITAS AVG II..... Coh. 79.
 70. Rv: P M TR P II COS II P P (Roma) Coh. 138.
 71. Rv: P M TR P III COS III P P (Sol ; csillag-
 gal a baloldali mezőben)..... Coh. 153.
 72. Rv: P M TR P IIII COS III P P (Providentia;
 egy darabnál a csillag a baloldali mező-
 ben van, egynél pedig a jobboldali
 mezőben)..... Coh. 189. (2)

73. Rv : P M TR P IIII COS III P P (Victoria ;
csillaggal a jobboldali mezőben) Coh. 194.
74. Rv : P M TR P IIII COS III P P (a császár ;
csillaggal a baloldali mezőben) Coh. 196.
75. Rv : SALVS ANTONINI AVG. Coh. 255.
76. Rv : SVMMVS SACERDOS AVG (a császár ;
csillaggal a baloldali mezőben) Coh. 276.
77. Rv : VICTOR ANTONINI AVG Coh. 293.
78. Rv : VICTORIA AVG (egy darabnál a csillag
a jobboldali mezőben van, két darab-
nál pedig a baloldali mezőben) Coh. 300. (3)

IULIA AQUILIA SEVERA. (Kr. u. 221—222.)

79. Rv : CONCORDIA Coh. 6.

IULIA MAESA. (Kr. u. 218—222.)

80. Rv : PVDICITIA Coh. 36.
81. Rv : SAECVLI FELICITAS (Felicitas) Coh. 45.

SEVERUS ALEXANDER. (Kr. u. 222—235.)

82. Rv : ABVNDANTIA AVG Coh. I. (2)
83. Rv : AEQVITAS AVG (csillaggal a baloldali
mezőben) Coh. 13.
84. Rv : FIDES MILITVM Coh. 52.
85. Rv : IOVI STATORI Coh. 92. (2)
86. Rv : MARS VLTOR Coh. 161.
87. Rv : MARTI PACIFERO Coh. 173. (2)
88. Rv : P M TR P II COS P P (Iuppiter) Coh. 229. (2)
89. Rv : P M TR P IIII COS P P (a császár) Coh. 276.
90. Rv : P M TR P VI COS II P P (Aequitas) . . . Coh. 312.
91. Rv : P M TR P XI COS III P P (a császár) . . . Coh. 427.
92. Rv : P M TR P XIII COS III P P (Pax) Coh. 448.
93. Rv : SPES PVBLICA Coh. 546.
94. Rv : VICTORIA AVG cf. Coh. 558,
de az av. körirata ennél IMP SEV
ALEXAND AVG.

IULIA MAMMAEA. (Kr. u. 222—235.)

95. Rv : FECVND AVGVSTAE Coh. 5. (2)

96. Rv : IVNO AVGVSTAE Coh. 32. (2)
 97. Rv : VESTA Coh. 81.

MAXIMINUS THRAX (Kr. u. 235—238.)

98. Rv : PAX AVGVSTI Coh. 31. (3)
 99. Rv : P M TR P P P (a császár) Coh. 46.
 100. Rv : SALVS AVGVSTI..... Coh. 85.
 101. Rv : VICTORIA AVG Coh. 99. (2)

GORDIANUS PIUS. (Kr. u. 238—244.)

102. Rv : AEQVITAS AVG Coh. 22.
 103. Rv : mint előbb Coh. 25.
 104. Rv : AETERNITATI AVG (Sol) Coh. 41. (4)
 105. Rv : CONCORDIA AVG Coh. 53.
 106. Rv : CONCORDIA MILIT Coh. 62.
 107. Rv : FELICIT TEMPOR..... Coh. 72.
 108. Rv : FELICITAS TEMPORVM Coh. 81.
 109. Rv : FIDES MILITVM Coh. 86.
 110. Rv : FORT REDVX Coh. 97 (3)
 111. Rv : FORTVNA REDVX cf. Coh. 98 (3),
 de az előlapon a császár feje sugár-
 koronával.
 112. Rv : IOVI CONSERVATORI Coh. 105. (2)
 113. Rv : IOVI STATORI Coh. 109. (3)
 114. Rv : LAETITIA AVG N Coh. 121. (7)
 115. Rv : LIBERALITAS AVG III Coh. 142.
 116. Rv : P M TR P II COS P P (Pax) Coh. 203. (2)
 117. Rv : mint előbb (Fides) Coh. 205.
 118. Rv : mint előbb (a császár)..... Coh. 212.
 119. Rv : P M TR P III COS II P P (Apollo) Coh. 237.
 120. Rv : mint előbb (a császár)..... Coh. 243.
 121. Rv : P M TR P IIII COS II P P (Apollo) ... Coh. 250. (2)
 122. Rv : P M TR P V COS II P P (Apollo) ... Coh. 272. (3)
 123. Rv : PROVIDENTIA AVG..... Coh. 302.
 124. Rv : ROMAE AETERNAE Coh. 314.
 125. Rv : SÆCVLI FELICITAS (a császár)..... Coh. 319.
 126. Rv : SECVRIT PERP Coh. 327.
 127. Rv : VICTOR AETER..... Coh. 248. (3)

128. Rv: VICTORIA AETER	Coh. 249.
129. Rv: VICTORIA AETERNA	Coh. 353. (2)
130. Rv: VICTORIA AVG	Coh. 357.
131. Rv: VIRTVS AVG (Mars)	Coh. 383. (2)
132. Rv: mint előbb	Coh. 388.
133. Rv: VIRTVTI AVGVSTI (Hercules)	Coh. 403.
134. Rv: mint előbb	Coh. 404. (6)

PHILIPPUS PATER. (Kr. u. 244—249.)

135. Rv: ANNONA AVGG	Coh. 25. (3)
136. Rv: mint előbb	Coh. 32. (4)
137. Rv: mint előbb	Coh. 33.
138. Rv: LAETIT FVNDAT	Coh. 80.
139. Rv: LIBERALITAS AVGG II	Coh. 87.
140. Rv: NOBILITAS AVGG (S ¹¹ a baloldali mezőben)	Coh. 98.
141. Rv: PAX AETERN	Coh. 102.
142. Rv: mint előbb	Coh. 103.
143. Rv: P M TR P III COS P P (Felicitas) ..	Coh. 124. (3)
144. Rv: P M TR P IIII COS II P P (Felicitas) ..	Coh. 136. (3)
145. Rv: ROMAE AETERNAE	Coh. 169.
146. Rv: mint előbb	Coh. 171.
147. Rv: SAECVLARES AVGG — I (oroszlán) .	Coh. 173. (4)
148. Rv: mint előbb — VI (antilop)	Coh. 189.
149. Rv: SAECVLVM NOVVM	Coh. 198.
150. Rv: SECVRIT ORBIS	Coh. 215.
151. Rv: VICTORIA AVG	Coh. 227. (2)
152. Rv: VICTORIA AVGG	Coh. 235. (2)
153. Rv: VIRTVS AVG (Pallas)	Coh. 239.

OTACILIA SEVERA. (Kr. u. 242—249.)

154. Rv: PIETAS AVG	Coh. 30.
---------------------------	----------

PHILIPPUS IUNIOR. (Kr. u. 244—249.)

155. Rv: AETERNIT IMPER (Sol)	Coh. 6. (4)
156. Rv: PRINCIPI IVVENT	Coh. 48. (4)
157. Rv: mint előbb	Coh. 54.
158. Rv: mint előbb	Coh. 57.

TRAIANUS DECIUS. (Kr. u. 248—251.)

159. Rv: VICTORIA AVG cf. Coh. 113,
Cohen az av. köriratát hibásan közli.
Helyesen: IMP C M Q TRAIANVS
DECIVS AVG.

HERENNIA ETRUSCILLA. (Kr. u. 249—251.)

160. Rv: PVDICITIA AVG Coh. 19. (2)

TREBONIANUS GALLUS. (Kr. u. 251—253.)

161. Rv: IVNO MARTIALIS Coh. 46. (2)
162. Rv: LIBERTAS PVBLICA Coh. 68. (2)
163. Rv: PAX AETERNA Coh. 76. (6)

Tehát a 234 pénzdarabból álló éremtípus 163 éremtípus között oszlik meg. Kronológiai sorrendben Trebonianus Gallus tíz antoninianusa az utolsó.

Keresve a pénzek elrejtésének időpontját, támaszt nyújt ennek meghatározására az a fontos tény, hogy Treb. Gallus fiának, Volusianus császárnak pénzei az érmek közt még nem fordulnak elő, pedig Gallus leletünkben aránylag erősen van képviselve.

Tudjuk, hogy Traianus Decius császár és idősebbik fia, Herennius Etruscus a 251. év június havának első napjaiban¹² a gótok elleni háborúban — állítólag Gallus árulása folytán — a moesiai Abrytus¹³ mellett elesett. A császárrá kikiáltott Trebonianus Gallus Hostilianus cæsart, Decius ifjabb fiát, augustusi ranggal társuralkodónak fogadta s fiát, Volusianust, pedig cæsarrá¹⁴ nevezte ki. Eutropius¹⁵ azon tudósítása, hogy Gallus fiát, Volusianust mindjárt trónraléptekor augustusi ranggal és hatalommal ruházta volna fel, nem felel meg a valóságnak. Mert úgy a numizmatikai, mint az epigráfiai forrásaink Aurelius Victor adatait igazolják. Zonaras¹⁶ is csak Volusianus cæsarrá való kinevezéséről tud.

Az újabb kutatások — amelyek eddig kizáróan epigráfiai adatokra támaszkodtak — Volusianus augustussá történt kinevezésének dátumát a 251. év novemberére teszik.¹⁷

A bajóti lelet által ezt a tényállást igazolja a numizmatika is.¹⁸

Ugyanis a pénzeknek — mivel ezek közt még Volusianus augustus veretei egyetlenegy darabbal sem szerepelnek — a Kr. u.

251. év június és november hónapjai közti időszakban kellett a földbe kerülni, illetőleg ekkor rejthette el azokat egykori tulajdonosuk.

Ezenkívül még más értékes tanulssággal is szolgál leletünk. T. i. megadja Gallus első veretei meghatározásának lehetőségét is. E császár pénzeinek kronológiai alapon való feldolgozásához — amelyet tudtommal eddig még senki sem kísérelt meg — jól felhasználható támpontul fognak szolgálni az első hátlaptípusok és az ezekkel együtt megkapott közös előlapkörirat.¹⁹

A bajóti lelet Treb. Gallus számára vert tíz antoninianusa — amint a pénzek részletes felsorolásából kitűnik — három típus között oszlik meg. (L. a mellékelt 2. ábrán.) Mind a három faj előlapján a császár jobbra néző, paludamentumos és sugárkoronával ellátott mellképét találjuk. A mellkép mindegyike hátoldadról látható. A köriratuk a következő: IMP C C VIB TREB GAL-LVS AVG.

Hogy az alábbiakban tárgyalandó PAX AETERNA és a LIBERTAS PVBLICA köriratú hátlaptípusok valóban e császár első vereteiként tekintendők, következik ezek jelképének Gallus uralkodói programjához való szoros kapcsolódásából is. A IVNO MARTIALIS köriratú típus pedig — amint látni fogjuk — oly történelmi vonatkozással bír, amely Gallus uralmának első periodusához fűződik.

Amint tudjuk, már Kenner kimutatta,²⁰ hogy a római pénzek hátlapján található köriratokban és ábrázolásokban, gyakran a császár uralmi programja és annak céljai jutnak kifejezésre.

A pénz abban az időben eredeti hivatásán kívül még más, egészen különös szerepet töltött be a birodalom életében. Ugyanis akkor ama kevés eszköz közé tartozott, amely kiválóan alkalmas volt politikai programoknak és eseményeknek széles körökben való könnyű, s aránylag gyors elterjesztésére.

Így világos, hogy Gallus is a leletünkben legnagyobb számmal előforduló PAX AETERNA (Coh. Gallus, 76.) köriratú antoninianusaival a gyakori²¹ gót betörések visszaverésében kimerült katonaság és a békét kívánó birodalom óhaját akarja teljesíteni e pénznek köriratában kifejezésre jutó kitűzött cél megvalósítása által. Proklamációja után ezért uralmának első mozzanata az, hogy a gótokkal szégyenteljes²² békét köt, ami után Romába siet.

A másik, a LIBERTAS PVBLICA (Coh. Gallus, 68.) körirat

pedig nyilvánvalóan azzal a ténnyel áll összefüggésben, hogy a császár szenátuspárti²³ programmal lépett uralomra. Amint Aurelius Victor által értesülünk,²⁴ a szenátus nem is késett őt hatalmában törvényesen megerősíteni, mihelyt tudomást szerzett Decius haláláról.

A IVNO MARTIALIS (Coh. Gallus, 46.) köriratú pénz-típus — amely kizáróan csak Treb. Gallus, Hostilianus és Volusianus antoninianusain fordul elő a római pénzverés történetében — a Gallus uralma elején dühöngő pestis-járvánnyal áll összefüggésben.²⁵

2. ábra. Trebonianus Gallus Viminaciumban vert első antoninianusai.
Die ersten Antoninianuse des Trebonianus Gallus aus der Pregestelle von Viminacium.

Ha a mellékelt 2. ábrán látható három antoninianus elő- és hátlapját összevetjük, úgy a betűk epigráfiai karakteréből, mint a portré- és hátlapábrázolások stílusából kitűnik, hogy ezek — bár típusuk különböző — egy verde gyártmányai. Ez a verdehely pedig — amint látni fogjuk — Viminacium!

Ugyanis az említett császároknak a viminaciumi verdéből származó pénzeit mindeddig nem ismerték fel. Az ezen korszak pénzeit tartalmazó nagyobb hazai és külföldi leletek rendszeres, statisztikai feldolgozása által, a stíluskritika segítségével lehetővé vált ezeket nyilvánvalóan kimutatnom s idetartozásukat határozottan bebizonyítanom.

Éremlenünk, de főként az 1923-ban Visnyén²⁶ (Somogy megye) napfényre került ritka gazdagságú és bőségű éremkincs adta meg az impulzust a Nemzeti Múzeum Éremtárának gazdag

III. századbeli gyűjteményén kívül arra, hogy e kor pénzverését behatóan tanulmányozzam. Mert éppen a visnyei lelet révén sikerül majd kimutatnunk, hogy Philippus Arabsnak (Kr. u. 244—49.) Voetter²⁷ által felfedezett, Viminaciumban vert karakterisztikus antoninianusain kívül még más, kevésbbé jellegzetes pénzeinek sorát is ugyanehhez a verdéhez kell beosztanunk!

De mindezekről bővebben a közeljövőben leírásban is ismertetendő visnyei lelettel kapcsolatban lesz szó. Ennek következtében annál inkább nagyon valószínűtlennek tűnt fel előttem, hogy Philippus császári utódainak, Decius és Gallus uralma idejében, tehát a Kr. u. 249. évtől a 253. év végéig szünetelt volna az állami pénzek verése, holott ebből a korszakból az ezen verdéből kikerülő viminaciumi és daciai koloniális pénzek egész sorozatait ismerjük, amelyek pedig — gyakori előfordulásukból következtetve — még hozzá igen nagy számban verettek!

Mattingly és Salisbury²⁸ helyesen felismerték az alig egy évvel ezelőtt megjelent értekezésükben, hogy Decius antoninianusai között stílusbeli különbségek vannak. De abban már tévednek, mikor ezeket mind Roma verde termékeinek tekintik, úgy magyarázván a dolgot, hogy a stílusbeli eltérés az egyes officinák közti különbséget jelenti.

Egyrészt Philippus és családtagjainak eddig lappangó, viminaciumi eredetű pénzeinek, másrészt Valerianus és Gallienus császároknak (uralkodtak Kr. u. 253-tól) a már I. Iaffranchi által helyesen felismert és kimutatott,²⁹ ugyanezen verdében később kibocsájtott antoninianusainak Traianus Decius vereteivel való rendszeres összehasonlítása eredményeképpen íme, felsorolhatom ez utóbbi császárnak és családtagjainak Viminaciumban készült vereteinek sorozatát.

Ezeket főképpen a Roma városi és az antiochiai verdétől elütő stílusuk jellemzi. Jelen értekezésemben kellő klisék hiánya folytán, sajnos, nem áll módomban ezeket szemléltetően, képeken bemutatnom.

Azonban Deciusnak viminaciumi vereteit más, külső ismertető jel is elárulja. T. i. a rövid — még pedig a császár nevét a b) esetben szokatlanul rövidítő — előlapi körirat. Ezek időrendben:

- a) IMP TRAIANVS DECIVS AVG,
- b) IMP CAE TRAI DEC AVG,
- c) IMP CAE TRAI DECIVS AVG.

Az a) körirathoz tartoznak a Coh. 6., 13., 45., 50., 63., 79. és 91. sz.

A b) körirathoz tartoznak a Coh. 15., 25., 33., 43., 51. és 82. sz.

A c) körirathoz tartoznak a Coh. 26., 32., 44., 83. és 122. sz.

Decius antoninianus vereteinek chronológiai sorrendjére vonatkozóan meg kell jegyezmem, hogy sikerült felismernem egy sze-rencsés leletkörülmény által e császárnak első, Viminaciumban vert pénzét a Coh. 91. sz. alatt leírt antoninianusban. Ez a PAX AVGVSTI hátlapkőrirattal ellátott pénz a Muschmow által publikált rustschuki leletnek is³⁰ — amely a világháború folyamán, 1916-ban került felszínre — egyetlen, Deciustól származó verete. Ez egyúttal az 1602 darabot kitevő éremleletnek időrendben utolsó darabja, amelynek tanubizonyysága szerint az éremkincset Decius uralma elején rejtették el.

Ezt az adatunkat megerősítik a viminaciumi koloniális bronzpénzek, mert ezzel teljesen összhangban állanak. Ugyanis Deciusnak első, ANX-dátummal vert ritka pénzei — amelyeknek dátuma a mi időszámításunknak 248/49. éveire esik — a Coh. 91. sz. antoninianus rövid előlapkőriratával, IMP TRAIANVS AVG legendával verettek. Az AN XI-el datált koloniális pénzekből — amelyekből igen sokat vertek — vannak már teljes előlapkőriratú darabjaink is.

A fentiekből következik az a tény is, hogy ezen antoninianust időrendben Decius első veretei egyikének kell tekintennünk. Feltevésünket igazolják a következő tények.

Laffranchi idézett művében Philippus PAX AVGVSTI hátlapkőriratú, igen ritka antoninianusáról minden kétséget kizáróan megállapítja, hogy ez is a viminaciumi veretek közé tartozik. Decius ezen azonos típusú antoninianusa — amelyről hasonlóan kétségkívül megállapítható, hogy viminaciumi eredetű — tehát közvetlen csatlakozást jelent az előbbi császár vereteihez.

Ezen numizmatikai adatnak helyességét igazolják történelmi forrásaink is, mert mint tudjuk, Decius császárrá való kikiáltása idejében, mint Philippus kiküldött hadvezére tartózkodik az Aldunánál.³¹ Nem meglepő tehát — sőt természetes — hogy Decius legelső verete a moesiai Viminaciumból származik.

Decius felesége, Herennia Etruscilla császárnő számára is vertek antoninianusokat Viminaciumban. Ezeknek úgy elő-, mint

hátlapiköriratai egyes típusoknál teljesen megegyeznek a Roma városi verdéből kikerült veretekéivel. Az ilyen esetben teljesen a stíluskritikára vagyunk utalva az illető darab hovátartozásának megállapításánál.

A császárnő antoninianusainak körirata az előlapon: HER ETRVSCILLA AVG.

Ide tartoznak a Coh. I. és a 14. számú darabok.

Egyrészt Rómához, másrészt ide tartoznak a Coh. 17. és 19.

A császár fiai, Herennius Etruscus és Hostilianus césarak, a következő előlapi legendákkal szerepelnek:

a) Q. HER ETR MES DECIVS NOB C.

Coh.: 3., 4., 6., 8., 11.

Majd augustussá való kinevezése után:

IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG.

Coh.: 7., 16., 19., 41.

Hostilianus césár korából:

C VAL HOS MES QVINTVS N C.

Coh.: 5., 11., 12., 20., 39., 70.

Augustussá való kinevezése után:

C VAL HOS MES QVINTVS AVG.

Coh.: 36.

Fáradozásom különösen érdekes eredményeül éppen e veretekkel kapcsolatban derült ki az a fontos tény, hogy a Decius által veretett «CONSECRATIO» köriratú, commemoratív jellegű antoninianus sorozatot is Viminaciumban verték. Erről azonban egy más alkalommal szeretnék bővebben beszámolni, mivel ez szorosan tárgyunkhoz nem tartozik.

Decius halála után — amint tudjuk — Trebonianus Gallus és fia, Volusianus került a trónra. Kétségtelenül viminaciumi veretű antoninianusaiknak előlapjain a következő köriratokat találjuk:

Gallusnál: a) IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG.

b) IMP C C VIB TREB GALLVS AVG.

Volusianusnál: a) IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG.

b) IMP C C VIB VOLVSIANUS AVG.

Egy időben, párhuzamosan vert antoninianusaik, hátlapjaik szerint, a következőképpen csoportosíthatók:

Gallus.		Volusianus.	
a)	b)	a)	b)
FELICITAS PVBL. . Coh. 35.	Coh. 35. var. (N. M.)	—	Coh. 32.
IVNO MARTIALIS . Coh. 46.	Coh. 46.	—	Coh. 38.
IVNONI MARTIALI Coh. 49.	—	Coh. 39. és 44.	—
LIBERTAS PVBLICA Coh. 69.	Coh. 68.	Coh. 58.	Coh. 59.
PAX AETERNA . . . Coh. 76. var.	Coh. 76.	Coh. 67.	Coh. 66.
PIETAS AVGG . . . Coh. 88. var.	Coh. 88.	Coh. 88.	cf. Coh. 86. (N. M.)
VIRTVS AVGG. . . . Coh. 131.	Coh. 133.	—	Coh. 133.

Utódjuknak, Aemilianus császárnak, viminaciumi vereteiként jelölhetjük meg a jellegzetes IMP AEMIL AEMILIANVS PF AVG köriratú, Coh. 31., 58. és 63. sz. antoninianusait. Azonban — főként a portré azonossága alapján — feltétlenül megállapítható, hogy ugyanott verték a következő antoninianusát is:

Av. : IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG. A császár sugárkoronás mellképe jobbra.

Rv. : SPES PVBLICA. Spes siet balra. (Coh. 47.)

Ezen antoninianus-sorozatokon kívül vannak a felsorolt császároknak olyan aranypénzeik is, amelyek a viminaciumi verdéhez osztandók be.

Így idetartozik Decius császár azon aranyainak nagy része, amelyeken a fent említett rövid köriratok olvashatók. Etruscilla császárnő Coh. 16. és 18. sz. alatt leírt aranyainak egy részét hasonlóképpen ez a verde verte. Herenniustól a Coh. 18., Hostilianustól a Coh. 38. sorolható ide. Treb. Gallus és Volusianus aureusai között is felismerhetők a viminaciumi eredetűek.

Fr. Gneccinek a medaillonokat összefoglaló művében, az «I Medaglioni Romani»-ban is találunk olyan ezüst- és bronzérmekeket, amelyek Viminaciumban készültek. Ilyenek ezüsből Herennius (i. m. I. k., 24. t., 12. sz.) és Volusianus (I., 25. t., 7. sz.), bronzból Treb. Gallus (II., III t., 3. sz. és III., póttábla 5. sz.), továbbá Volusianus (III., 154. t., 8 sz. és III., 154. t., 3. sz.) érmei.

Ha már most a viminaciumi verde gyártmányait összehasonlítjuk a Romában készült példányokkal, azt fogjuk találni, hogy ezek az érmeek sem a portrék, továbbá a hátlapábrázolások s a köriratok betűinek jó kivitelében, sem fémanyaguk finomságának tekintetében nem maradnak el azok mögött. Éppen ez a magyarázata annak, hogy senki sem gondolt arra, hogy ezek egy

provinciális verdének termékei lehetnének. Minden jel arra mutat, hogy az új verde Romától kapta első éremvésnökeit.

E város gazdag állami és koloniális pénzverése — amely vetekszik a fővároséval, Romáéval — legfőbb bizonyítéka annak, hogy az Alduna balpartján fekvő Viminacium elsőrangú helyre emelkedett a birodalomban a Kr. u. III. század derekán.

E korban már igen sokszor e vidéken dől el a birodalomnak a sorsa. Császárokat proklamált itt a hadsereg, a légiók legnagyobb része itt tartózkodik s csaknem megszakítás nélkül állnak harcban a birodalom dunai határait ostromló barbárokkal, s főképpen a legújabb jövevényekkel, a gótokkal.

Már a városi pénzveredének alapítása is minden valószínűség szerint nagyobb számú haderő odahelyezésével, a hely sztratégiai fontosságának emelkedésével állt szoros összefüggésben.

Figyelemreméltó az a jelenség, hogy a dunamenti, illetőleg az ahhoz közel eső provinciákban — így Pannoniában, Moesiában és Thraciában — aránylag feltűnően nagy azon római éremleleteknek száma, amelyek a Kr. u. III. század ötvenes és hatvanas éveiben kerültek földbe.³²

Ezek elrejtésének okát egyedül csak a gótok egyre ismétlődő s folytonosan erősödő támadásaiban találhatjuk meg. A Duna már nem jelenti azt a biztos védelmi határvonalat e tartományok számára, amelynek ez ideig jól megfelelt.³³

Ezen időszakból származó éremleleteink tudományos értékét növeli az a körülmény, hogy azokból ezen kor történetére nézve a numizmatika révén a leletek pontos feldolgozása által még sok, a kor reális történeti képének kiegészítésére és rekonstruálására jól felhasználható adatot nyerhetünk. S ha kellően figyelemre méltatjuk azt a tényt, hogy a római császárság történetének éppen ezen korszaka az, amelynek eseményei csak néhány szűkszávú és kevés hitelt érdemlő följegyzésben maradtak ránk, az így nyert adatok értékét teljesen mérlegelni tudjuk.

Jónás Elemér.

JEGYZETEK

¹ A bronzedény magassága 22 cm. Öblének legnagyobb átmérője 12 cm (kerülete 41.2 cm), szájának és talpának átmérője 6.5 cm.

² V. ö. Willers: Die römischen Bronzebeimer von Hemmoor; ugyanezen szerzőtől: Neue Untersuchungen über die Bronzeindustrie von Capua

und Niedergermanien. Pernice: Gefässe und Geräte aus Bronze. (Die hellenistische Kunst in Pompei. IV. Band 1925.)

³ V. ö. Hoffiller, Vjesnik, VII. (1903—1904) S. 99 ff. és Hekler, Österreichische Jahreshefte, XV. (1912) S. 174 ff.

⁴ Rómer Flóris: A bakony—szombathelyi éremkincs. Arch. Közlemények, V. (1865.) 107. o. skk.

⁵ Gohl Ödön: A mocsoládi éremlelet. Numizmatikai Közl. IV. (1905) 75. o. skk. — A lelet zömét tevő, s Nerótól kezdve mindjárt nagy tömegben fellépő császári veretek mellett még néhány köztársasági denár is volt. Analógia ehhez az üskübi lelet (v. ö. W. Kubitschek: Ein Denarfund aus der Gegend von Üsküb. Numismatische Zeitschrift, Neue Folge I (1908) S. 37, ff.), ahol Kubitschek magyarázatát adja e különös jelenségnek. Augustustól Neroig uralkodott császároktól egyetlenegy pénz sem került elő az 1300 darabot meghaladó nagy leletből.

⁶ Jónás Elemér: A tiszanagyrévi római éremlelet. Numizmatikai Közl., XXIII—XXIV. (1924—1925.) 8. o. skk.

⁷ Alföldi András: A zalahosszúfalusi pénzlelet. Arch. Értesítő. Új folyam, XXXIX. (1920/22) 102. o. sk.

⁸ Az egyszerű Coh. jelzés alatt mindig Cohen II. kiadása értendő.

⁹ A Cohen szám után következő, zárjel közé tett számjegy azt jelenti, hogy hány darab volt abból a fajtából a leletben. Ahol külön megjegyzés nincs, abból a típusból csak egy darab került elő.

¹⁰ Az antiochiai verdeből.

¹¹ Roma város verdejében a hatodik officina görög jelzése.

¹² V. ö. W. Kubitschek: Das Todesdatum des Kaisers Decius. Numismatische Zeitschrift. Neue Folge I (1908). S. 73 ff.

¹³ Pauly-Wissowa: R. E. I. 116.

¹⁴ Aurelius Victor, De Cæsaribus 30, 1: «patres . . . Gallo Hostilianoque Augusta imperia, Volusianum Gallo editum Cæsarem decernunt.»

¹⁵ Eutropius, Breviarium hist. Rom. IX, 5: «Mox imperatores creati sunt Gallus, Hostilianus et Galli filius Volusianus.»

¹⁶ Zonaras, Annales XII, 21: «Gallus . . . filium Volusianum Cæsarem declaravit.»

¹⁷ Így O. Th. Schulz: Vom Prinzipat zum Dominat. (Das Wesen des römischen Kaisertums des dritten Jahrhunderts.) Paderborn, 1919. S. 206 u. 247.

¹⁸ Alföldi András dr. szíves közlése alapján tudomásom van egy, az 1923. év folyamán Magyarországon talált, néhány száz antoninianusból álló leletről, amely Niklovits Károly tulajdonába jutott. Ennek utolsó darabjai Alföldi kopirozott képei szerint Gallustól és Volusianustól valók. Ebben Gallus négy fajta, Volusianus pedig egy fajta pénzzel által van képviselve. Ezek a következők:

Trebonianus Gallustól

1 darab	IUNO MARTIALIS	Coh.	46.
1	« LIBERTAS PVBLICA	«	68.
4	« PAX AETERNA	«	76.
1	« PIETAS AVGG	«	88.

Volusianustól

2 darab VIRTVS AVGG..... Coh. 133.

Amint láthatjuk, itt is a bajóti leletben talált típusok fordulnak elő Gallustól, még pedig ebben is a PAX AETERNA rv. van képviselve a leg-erősebben.

A Balduin Saria által közölt («Aus dem Belgrader Nationalmuseum», Numismatische Zeitschrift, N. F. XVII. (1924.), S. 91 ff.) ismeretlen szerbiai lelőhelyről származó nagy leletben — amelyben szintén szerepel már Volusianus is — túlnyomóan ugyancsak Gallusnak Bajóton előkerült három hátlap típusa fordult elő.

Ezen pénzletek is megerősítik tehát, hogy nem véletlen az a körülmény, hogy Treb. Gallusnak ezen pénztípusai az utolsó időrendben a bajóti leletben.

¹⁹ A hátlap típusok időrendbe való sorozása elé az a körülmény gördíti a legnagyobb akadályt, hogy azoknak sem elő-, sem hátlapján olyan adat nem található, amelyből az illető típus korábbi vagy későbbi voltára következtetni lehetne. Ugyanis ezeknek hátlapábráihoz e körirataihoz e körben a témát majdnem kivétel nélkül az istenek és a megszemélyesítések szolgáltatják, éppen a történelemre nézve sokkal értékesebb, datált típusok kizárásával.

²⁰ V. ö. F. Kenner: Programm-Münzen römischer Kaiser. Numismatische Zeitschrift XVII. (1885.), S. 51 ff. A Kenner által felvetett témát alaposan feldolgozta és tovább fejlesztette O. Th. Schulz «Die Rechtstitel und Regierungsprogramme auf römischen Kaisermünzen von Cäsar bis Severus» (Paderborn, 1925.) c. művében.

²¹ V. ö. B. Rappaport: Die Einfälle der Goten in das römische Reich bis auf Constantin. (Leipzig, 1899.) S. 27—47.

²² Ezt bizonyítja Zonaras, Annales XII, 21: «Gallus . . . pactus cum barbaris, ut annuo tributo accepto Romanis provinciis abstinerent, Romam abiit.»

²³ Ezért jelenik meg ez a rv. azon császárok pénzein, kik szenátus-párti programmal léptek a trónra. V. ö. O. Th. Schulz: «Die Rechtstitel und Regierungsprogramme auf römischen Kaisermünzen». (Galba S. 64., Nerva S. 66. etc.)

²⁴ V. ö. Aurelius Victor, De Cäsaribus 30, 1. (L. előbb idézve e közlését.)

²⁵ V. ö. Daremberg—Saglio, Dict. des antiquités grecques et romaines. : Iuno, III., 1. 685. skk.

²⁶ Bemutató előadást tartottam a visnyei leletről 1926 április havában a Magyar Numizmatikai Társulat felolvasó ülésén.

²⁷ V. ö. O. Voetter: Die römischen Münzen des Kaisers Gordianus III. und deren antiken Fälschungen. Num. Zeitschr. XXV. 1893. S. 00, ff. — A viminaciumi állami verdéből származott pénzek felismerésében e cikke által Voetter volt az úttörő.

²⁸ V. ö. H. Mattingly és F. S. Salisbury «A Find of Roman coins from Plevna, in Bulgaria». (London, 1925.)

²⁹ V. ö. L. Laffranchi «Le monete degli imperatori Valeriano e Gallieno

coniate a Viminacium e ad Antiochia». *Rivista Italiana di Num.* XXI. (1908.) Valerianus és Gallienus antiochiai pénzeinek egy részét tévesen a viminaciumi verdéhez osztja be O. Voetter. *V. ö. Num. Zeitschr.* XXXIII. (1900), *Atlas der Münzen des Kaisers Gallienus und seiner Familie*, Taf. XXV.

³⁰ N. A. Muschmow: *Münzfunde aus Bulgarien. Num. Zeitschr.* N. F. XI. (1918). S. 43 ff.

³¹ Tudomásunk van arról is, hogy Decius Alexander Severus idejében Moesia inferior helytartója volt. (C. I. L. III. Suppl. 12,519.)

³² Így N. A. Muschmow Bulgáriából csak az 1916—1918. évekből három ilyen leletről számol be, amelyek részint egészen, részint töredékesen a szófiai Nemzeti Múzeumba kerültek. Ezek: a mikrai, a zlokucseni és a sotočinói leletek. (V. ö. *Bulletin de la Société archéologique Bulgare*, VI.) A nagy plevnai leletet pedig H. Mattingly és F. S. Salisbury ismertette. (Lásd i. m.)

³³ Még sokkal rosszabb a helyzet néhány évvel később, Gallienus uralma alatt. Mert amint Eutropius írja: «*Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos, Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est.*» (f. i. m. IX., 6.)